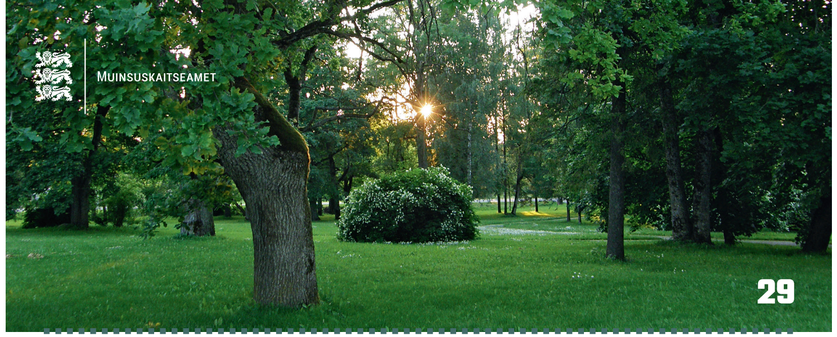

PARGITAIMESTIKU HOOLDUS

Vanad pargid on osa meie elukeskkonnast, koha-identiteedist ja miljööst ning meie ühise kultuuripärandi kandjad. Muinsuskaitse all on enneköike need ajaloolised pargid, mis on oma ainulaadsuse või tüüpilisusega eri ajastute aia- ja pargikunsti tähelepanuväärseimad näited.

Olgu park kaitse all või mitte, see vajab pidevat hoolt – nii kaitseme ajaloolist miljööd ja säilitame liigilise mitmekesisuse. Pargi hooldajal tuleb endale teadvustada, et park on ühelt poolt kindlatel ajaloolistel kujundusprintsiipidel loodud arhitektuurne ruum ja teiselt pool ainulaadne poollooduslik keskkond.

See infovoldik on abiks vana pargi taimestiku hooldamisel ja säilitamisel.

HOOLDUSTÖÖD

Pideva hooldusega suuname ja kontrollime taimestiku kasvu ja arengut, samal ajal kui ühekordsed tööd aitavad stabiliseerida ainult hetkeseisu.

Regulaarseteks hooldustöödeks pargis ei ole projekti vaja. Et kavandada pargi iga-aastased ja/või esmased tööd (võsaraie, sanitaar- ja harvendusraie jms) asjatundlikult ja terviklikult, on siiski soovitatav tellida ja kooskõlastada hoolduskava.

Muinsuskaitsealuse pargi hooldustööd tehakse muinsuskaitseseaduse alusel. Kõik raietööd, sealhulgas üksikute puude-põõsaste raie, tuleb kooskõlastada Muinsuskaitseameti (vajaduse korral ka Keskkonnaameti) maakondliku nõunikuga.

Hooldustööde hulka ei kuulu ajaloolise pargi taastamiseks või rekonstrueerimiseks vajalikud uusistutused ega ulatuslikud raied. Selliste tööde aluseks tuleb võtta muinsuskaitse eritingimuste põhjal koostatud ja Muinsuskaitseametis kooskõlastatud projekt.

Vaatesihiti toetavalt ja pargiansambli ruumiga sobituv looduslik uuendus Ervita mõisa pargis. Foto: Sulev Nurme

Pargi kompositsiooniga kooskõlas kasvama jäetud looduslik taimestik Hõreda pargis. Foto: Sulev Nurme

PUUDE VANUS JA SEISUKORD

Harilikult kuuluvad pargi ajaloolise kompositsiooni juurde vanad puud.

Mida suuremad on puud, seda vanemad need eeldatavasti on. Seejuures tuleb arvestada liigiomaseid iseärasusi. Näiteks remmelgas, haab, toomingas, lepp ja ebatsuuga võivad saavutada suured mõõtmed märksa kiiremini kui teised puuliigid.

Tüüpiliste kodumaiste pargipuude (harilik pärn, harilik vaher, harilik saar, harilik jalakas ja künnapuu) eluiga võib olla üle 300 aasta. Okaspuudest küünib sagedaseimate (siberi ja palsaminulg, harilik kuusk, harilik elupuu, alpi ja siberi seedermänd) eluiga 150–200 aastani. Sissetoodud liikidest levinuimad (nt harilik hobukastan, punane tamm ja harilik pöök) võivad samuti elada üle 300 aasta.

Et vanadel puudel esineb tüvemädanikku, võib nende vanust olla tavameetoditega määrata keeruline või võimatu. Sel juhul on abiks raiutud samamõõduliste puude kändude aastarõngad või pargi ajaloolised allikad, kui neid on säilinud.

Pargipuude seisund võib olla väga erinev. Sageli on vanad puud vigastatud, õõnsad või nakatunud seenhaigustesse. Ahta kasvuruumi tõttu võib nende võra või tüvi olla deformeerunud. Õige hoolduse korral suudab aga isegi kahjustatud puu elada aastaid ilma ohtu tekitamata. Hoolduse ja raie kavandaja peaks käsitama iga puud eraldi.

PUUDE HOOLDUS

Võrahooldus. Vanad puud vajavad elujõu ja välisilme säilitamiseks ning püsivuse ja ohutuse nimel okste lõikust.

Sanitaarlõikusel eemaldatakse üle 3 cm kuivanud, murdunud ja vigastatud oksad. Need lõigatakse tagasi elusa osani ilma könti jätmata, et soodustada lõikehaava paranemist. Lõige tehakse enamasti tüve või suurema oksa suhtes risti, järgides nn oksakrae joont. Sanitaarlõikust võib teha igal ajal.

Hoolduslõikusel lõigatakse välja või lühendatakse risti kasvavad oksad, hargnevad juhtoksad ning tüvest alla 45° ja üle 60° nurga all kasvavad külgoksad. Kui liigile on selline oksakasv omane (arukask, kadakad, elupuu, lehtpuude sammasjad ja leinavormid jm), jälgitakse erinevust põhimassist. Alla 5 cm läbimõõduga oksad võib lõigata tagasi igal ajal, suuremad soovitatavalt aprilli algul enne mahlade liikuma hakkamist või juunist augustini, kui lehekasv on lõppenud. Tugeva mahlajooksuga liikide puid (nt vaher, kask) tasub lõigata suvel.

Näide valesti lõigatud oksast – lõikamisel on jäetud pikk tüügas. Foto: Sulev Nurme

Okaspuid lõigatakse harva ja enamasti piirdutakse kuivanud okste eemaldamisega. Hoolduslõikus tehakse märtsis või augustis. Osale okaspuudele tekivad võra allossa kuivanud okste murdumise tõttu tüükad. Need on loomulikud ja neid ei pea tingimata eemaldama.

Ka vanade lehtpuude võrakujule on omased suured kuivanud oksad võra allosas. Kui need ei ole murdumisohtlikud, võib need alles jätta.

Võra vähendatakse juhul, kui see on kasvanud liiga laiaks ja/või halvendab võra sees valgustingimusi. Mõlemal puhul eemaldatakse peeneid oksi võra välispiirilt kuni 20% ulatuses võra raadiusest, säilitades võra loomuliku kuju.

Säilituslõikus on võra tugev tagasilõikus, mille käigus kujundatakse looduslikku murdumist jäljendavad ebatasased lõikepinnad ja säilitatakse võra loomulik proportsioon. Seda lõikust võib teha tugevalt kahjustunud puule, mida soovitakse muuta seisukindlaks ja säilitada. Säilituslõikus sobib ainult pargi äärealale, harva ka mõne olulise aktsentpuu säilitamiseks.

Toestamisega säilitab kvalifitseeritud arborist väärtusliku üksikpuu, paigaldades võrasse toestussüsteemi. Nii saab puu stabiliseerida ja muuta selle seisukindlamaks. Toestamist on mõttekas kaaluda üksnes väga olulise puu puhul ja juhul, kui muud hooldusvõtted ei taga selle säilimist. Puu võib olla toestatuna ohtlik ning seetõttu tuleks toestada ainult puud, mis ei ole juhusliku murdumise korral ohtlik.

NÕUANDED PUU VÕRA LÕIKUSE KOHTA

- Võra peab hooldama kutsetunnistusega puuhooldaja e arborist.
- Oksi ei tohi lõigata temperatuuril alla –10 °C. Kui lõigata külmast rabedat puitu, suureneb kahjustamisvõimalus märgatavalt.
- Oksi ei tohi lõigata ka pärast pungade puhkemist, sest siis kaotaks puu toitaineid kõige rohkem.
- Parim aeg lõigata suuri oksi on juuni keskpaigast augustini, kui lehekasv on lõppenud ja puu jõuab kasvatada haavad kinni kiiremini.
- Korraga tohib lõigata ära ainult kuni 20% võra elusoksi. Ülemäärane lõikus põhjustab puu nõrgenemise, juurestiku nälgajäämise ja vesivõsude vohamise.
- Suurtelt okstelt ei tohi eemaldada korraga rohkem kui kolmandikku lehemassist. Eelistada tuleb võra välispiiri oksi, kuna selline lõikus laseb võrasse rohkem õhku ja valgust ning sisemised oksad saavad nii paremini areneda.
- Väga tähtsad on õiged töövõtted. Puule ei tohi jätta tüükaid (takistaks haava paranemist) ega lõigata oksi liiga tüve lähedalt (nn silelõikus). Vältida tuleb suuri lõikehaavu, sest need muudavad puu haigustekitajatele vastuvõtlikumaks.
- Et lõigata rasket oksa tüve lähedalt, tehakse esimene lõige tüvest poole meetri kaugusel oksa alumisel küljel (u neljandiku ulatuses oksa läbimõõdust). See kaitseb puud hilisema lõike korral rebendite tekkimise eest. Teine lõige tehakse oksa pealt paar sentimeetrit tüvest kaugemal. Allesjäänud oksatüügast on kolmanda lõikega kerge eemaldada, ent lõige tuleb teha optimaalse suurusega ja mitte kahjustada oksakraed.

Kuivanud oksad ja murdunud oksatüükad võra alumises osas on vanadele puudele iseloomulik ja kuulub nende oksagraafika juurde. Kui sellised kuivanud oksad ei ole kasutajatele ohtlikud, ei pea neid lõikama. Foto: Sulev Nurme

Avanenud lõhe harude vahel viitab harude murdumisohtlikkusele. Foto: Sulev Nurme

Normaalne vana lehise oksagraafika: murdunud alumiste okste tüükaid ei ole vaja eemaldada. Foto: Sulev Nurme

PUUTÜVEDE JA JUURESTIKU HOOLDUS

Tüvi ja juurestik ei vaja tavaliselt erihooldust, küll aga tuleb mõlemat puu hoolduse ajal kaitsta.

Kui teha hooldustöid juurte piirkonnas ja tüvede vahel, tuleb

- kaitsta trimmeriga niitmisel puude ja põõsaste tüvesid, et vältida koore vigastamist;
- vältida masinatega töötamist puude vahel juhul, kui puudevaheline ruum või alumiste okste kõrgus ei võimalda masinaga vabalt liikuda;
- kaitsta noori puid ja põõsaid juhuslike mehaaniliste vigastuste eest;

- arvestada masinatega töötamisel puu juurte lähedal või rohukamara erihooldustöid tehes vana puu juurestiku ulatust;
- kaitsta pinnasest väljaulatuvaid juuri.

Tüvele iseloomulikud kahjustused on koore- ja tüvevigastused.

Koorevigastuste korral lõigatakse lahtised ripnevad kooretükid üldjuhul ettevaatlikult ära. Värske vigastuse korral võib proovida lahti tulnud koore uuesti kinnitada ja üheks kasvuperioodiks katta läbipaistmatu kilega.

Tüvevigastused on enamasti mädaniku või murdumiste tagajärjel tekkinud augud, õõnsused ja rebendid. Rebenenud tüükad tuleks lõigata kuni terve puiduni tagasi, andes lõikepinnale vihmavee äravoolamiseks kalde. Lõike- jm viisil kahjustatud pindu elusal puul ei värvita.

Õõnsused ja augud ei vaja tavaliselt erihooldust. Suur õõnsus, kuhu koguneb praht, tuleb seest puhastada. Vajaduse korral kaetakse avaus võrguga. Mingil juhul ei tohi õõnsust täita (plombeerida) ega paigaldada sinna dreene.

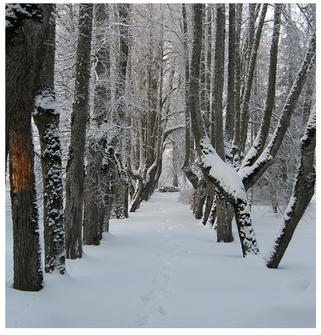
Paljandunud juured tasub katta mullaga või võraalused multšida. Pinnasest välja turritavad rebenenud juured võib lõigata tagasi terve puiduni viisil, mis välistab edasiste rebendite tekke.

ALLEEPUUDE HOOLDUS

Alleepuudel on tähtis säilitada nende arhitektuurne ilme ja ruumiline mõju. Paljud alleed on rajatud mitut lehtpuuliiki kasutades ja seepärast pole üheliigilisuse saavutamine kõige olulisem.

Vana allee ühtlase ilme hoidmiseks tehakse järgmist.
- Eemaldatakse isetekkelised puud, mis ei ole kooskõlas allee rütmiga, kasvavad reast välja ja/või eristuvad liigiliselt teravalt ülejäänud alleest.
- Võra välispiiril on maani ulatuvad oksad tunneliefekti nimel vajalikud ja lisavad alleele väärtust. Hoolduseks või allee kasutamise lihtsustamiseks võib lõigata selliseid oksi tagasi kuni peenema oksa hargnemise kohani, ent köndistamine ja nende okste täielik eemaldamine ei ole lubatud.
- Võrasid hooldades piirdutakse sanitaar- ja hoolduslõikusega.
- Kui puu annab kännu- või juurevõsusid, eemaldatakse need igal aastal.

Vanal alleel
- ei istutata väljalangenud puude asemele üldjuhul uusi;
- välditakse kaeve- jms töid juurte piirkonnas. See arvutatakse järgmise valemiga: tüve rinnasläbimõõt (diameeter 1,3 cm) × 0,12 = kaitseala raadius meetrites.

Lumine allee Luke pargis. Foto: Sulev Nurme

PÕÕSASTE HOOLDUS

Põõsad on esmajoones XIX sajandi parkides ühed kesksed kujunduselemendid, millega suunata ja raamida vaateid. Harilikult on need puudest lühemaealised, mistõttu on algseid põõsarühmi säilinud vähe.

Põõsad on parkides sageli metsistunud ja moodustavad suuri vähedekoratiivseid massiive. Mitmekesise pargielustiku tagamise ja mikrokliima stabiliseerimise nimel tuleb põõsad siiski säilitada.

Noorenduslõikust tehakse elujõulise võra kujundamise ja õitsemise soodustamise huvides. Levinuim viis on lõigata põõsas tagasi maapinnast 15–20 cm kõrguselt. See sobib liikidele, mis uuenevad vegetatiivselt, st juurevõsude või maapinnaga kokkupuutuvate okste abil.

Harvendamise e noorenduslõikusega uuendatakse põõsaid, mis paljunevad juurevõsudest raskesti (ebajasmiin, kuldvihm ja lodjapuu). Selleks lõigatakse põõsal kahe-kolme aasta jooksul märtsis-aprillis välja vanad oksad. Enne lehtimist õitsevaid põõsaid võib harvendada ka sügisel.

Hoolduslõikuse siht on parandada põõsa seisundit, korrigeerida võra kuju ja soodustada õitsemist.

Topiaarlõikusega hoitakse põõsa või põõsarühma välist vormi, näiteks põetakse hekki. See on vajalik ainult pargiosa arhitektuurse ilme saavutamiseks ja hoidmiseks.

Põõsaste hoolduse nõuanded
- Põõsaid lõigatakse pärast õitsemist.
- Lehtdekoratiivseid põõsaid lõigatakse varakevadel, sest iseloomulikumate tunnustega lehed arenevad kõige selgemini just uutel kasvanud okstel.
- Kui põõsas õitseb kaheaastaste või vanemate okste kõrvalvõrsetel, lõigatakse selle vanemad oksad välja nii, et kahvlina harunevad oksad säiliksid (nende pungadest arenevad õitsevad kõrvalharud).
- Igihaljad põõsad lõigatakse ära ainult kuivanud või kahjustunud oksad.
- Lõikajal tuleb arvestada, et põõsastes pesitseb sageli linde.

RAIED

Raietööd on vajalikud pargipuude üldseisundi ja kasvu-tingimuste parandamiseks.

Hooldusraie käigus eemaldatakse kuivanud, kuivavad ja murdumisohtlikud puud, samuti kasvutingimusi halvendavad isetekkelised puud. Murdumisohu võivad põhjustada puu kasvuerisused või mehaanilise tugevuse vähenemine. Seevastu on seente viljakehad, kuivanud oksad ja õõnsused vana puu loomulikud tunnused, mis säilitatakse. Puude raie tuleb kooskõlastada Muinsuskaitseametiga (vajaduse korral ka Keskkonnaametiga).

Rekonstrueerimisraiel eemaldatakse elujõulised puud pargi kujundamise või taastamise eesmärgil. Selline raie nähakse ette pargi projektiga. Mis tahes tüüpi uuendusraie (st lageraie) on aga ajaloolises pargis üldjuhul keelatud.

Võsa raie määratakse tavaliselt kindlaks hoolduskavaga ja selle juures tuleb arvestada pargiruumi kompositsiooni. Võsaks loetakse kiirekasvuliste ja lühiealiste lehtpuuliikide ning põõsaliikide isetekkeline looduslik uuendus. Võsas on tüve diameeter alla 8 cm. Säilitada tuleb puud-põõsad, mis sobivad pargi kompositsiooniga.

Hoiduda tuleb pargile omaste liikide raiumisest teadmatuse tõttu. Seepärast raiutakse pikalt hooldamata pargis võsa mitmes järgus ja valikuliselt.

Et vältida raie tagajärjel teiste puude kahjustamist, ei langetata puid-põõsaid jalalt.

Kui kuivanud või kuivav puu on haruldase looma- või linnuliigi elupaik, otsitakse võimalus puu säilitada ja ohutuks muuta. Puu raie, okste lõikus jms tööd, mis tingivad lärmi ning elupaiga lokaalseid muutusi, tuleb teha lehtedeta ajal, kui linnud pole veel pesitsemist alustanud.

Kändu eemaldades eelistatakse juurimisele freesimist. Suure puu kännu juurimine ei ole pargi hoolduses esmatähtis. Nakkusohuga känd tuleb töödelda meetodil, mis on nähtud ette selle haigustekitaja leviku tõkestamiseks.

Raiejäägid võib ajutiselt ladustada pargist allatuult ja võimalikult kaugel. Raiejääke ega kulu ei ole lubatud põletada.

Kriitilises seisus võsastunud esiväljak Audla mõisas. Foto: Sulev Nurme

MURU JA AASADE HOOLDUS

Pargi avatud alade rohttaimestik on kujunenud sageli välja aastatega – seepärast valitakse hooldusintensiivsus pargi stiili, kasutustiheduse ja miljöö alusel. Muru ja aasasid hooldatakse erinevalt.

Hästi hoitud pargiaas Hiiu-Suuremõisa pargis. Foto: Sulev Nurme

Muru on valdav peaväljakutel, kus rohttaimestik on ühtlaselt madal ja vaibataoline. Pargiaasal kasvavaid niidutaimi hooldades lähtutakse nende õitsemisajast. Mõlemal puhul tuleb arvestada kasvavate liikide eripära. Parkides on levinud nii looduses naturaliseerunud lilleliigid (väike igihali, metstulp, nartsiss, lumikelluke, harilik kirikakar, aed-kurereha, katkujuur) kui ka looduslikud liigid (sinilill, ülased jt).

Sisseniidetud "parter" Luua mõisa tagaväljakul. Foto: Sulev Nurme

Niitmine on pargi avatud ala peamine hooldusvõte. Niitmistihedus ja -kõrgus valitakse ala asukoha alusel ansamblis, samuti kasutusfunktsiooni ja -tiheduse järgi. Otstarbekas on jaotada park erineva niitmistihedusega piirkondadeks. Niita tuleb võimalikult harva, sest see on soodne elurikkusele ja vähendab tunduvalt hoolduskulusid.

Pargis asuvaid ja sellega piirnevaid rohumaid niidetakse võsastumise vältimiseks kuni kaks korda aastas. Avatud ala säilimise avatuna tagab juba ühekordne niitmine juuli teisel poolel.

Esindusväljaku murupind peaks olema hea katvusega ja kõrgusega kuni 5–10 cm – selle alusel valitakse niitmissagedus. Mujal piisab niitmisest kuni neljast korrast hooajal.

Aasa niidetakse esimest korda pärast seda, kui taimed on õitsenud ning nende viljad valminud ja pudenenud. Järgmise niite võib teha augusti lõpus.

Korduval niitmisel ei tohi korraga niita madalamalt kui kolmandik niitmiseelse rohttaimestiku kõrgusest. Ühekordsel niitmisel ei niideta madalamalt kui 15 cm.

Ühe- ja kahekordse niitmise korral tuleb äraniidetud rohi riisuda ja ära vedada. Liigirikkuse hoidmiseks niidet kohapeal purustada ei tohi.

Niitmisel kasutatakse mehhanisme, mis ei kahjusta pinnast.

Õhustamise ja väetamise vajaduse määrab pinnas. Väetada on vaja ainult juhul, kui taimede kasv on pärsitud. Parim aeg anda pikaajalise toimega üldväetist on kevad. Aasamuru ei väetata.

Sammalt saab tõrjuda muru valgustingimuste parandamise, mulla õhustamise ja multšimise ning väetamise abil. Selleks on olemas eriväetised, kuid tulemuse annab ka kaaliväetis. Muru sammaldumise peapõhjused on halvad valgustingimused, monokultuursus, kehv muld, liigniiskus, mulla tihenemine või liiga sage ja/või madal niitmine.

Murupinna servamist peenra ja tee ääres tuleb teha sagedusega, mis tagab selgete piirjoonte säilimise.

Näide murupindade ülehooldusest. Niitmise hõlbustamiseks on eemaldatud kogu pargi põõsarinne. Foto: Sulev Nurme

LISATEAVE

- Pargiomaniku meelespea. Keskkonnaamet, 2012
- Nutt, N., Paju, M.-M. Pargi hoolduskava koostamise juhend. Keskkonnaamet, 2011 (https://www.digar.ee/arhiir/et/raamatud/15012)
- Mölder, A. Vanade pargipuude hooldamine. Halo kirjastus, 2010
- Järve, S., Eskla, V. Puude ja põõsaste lõikamine. Varrak, 2009
- Abner, O. Eesti pargid. Muinsuskaitseamet ja Keskkonnaministeerium, 2007 (1. köide), 2012 (2. köide)

MUINSUSKAITSEAMET

Muinsuskaitseamet
Pikk 2, 10123 Tallinn
Telefon: 640 3050
E-post: info@muinsuskaitseamet.ee
www.muinsuskaitseamet.ee

Koostanud: Sulev Nurme, 2018.
Kaanefoto: Pargiaas Roosna-Alliku pargis. Foto: Sulev Nurme